

**ELS PAISATGES AGRARIS EN LES ÀREES
METROPOLITANES ITALIANES**
L'exemple del Parc Agrícola del Sud de Milà

SUMARI

1. Els anys de l'expansió urbanística

**2. La nova demanda social de qualitat: paisatges
agraris i parcs urbans**

DELS PARCS AL SISTEMA: L'EXPERIÈNCIA DE LA REGIÓ DE LOMBARDIA

EL PARCO AGRICOLO SUD DI MILANO

EL PAISATGE DE L'AGRICULTURA

EL PAISATGE CULTURAL

EL PAISATGE NATURAL

L'EXPERIÈNCIA DEL BOSC A LA CIUTAT I DEL PARCO DELLE CAVE

LA PLANIFICACIÓ

PROJECTES PER AL PARCO AGRICOLO SUD MILANO

DEL SISTEMA DELS PARCS A LA XARXA ECOLÒGICA DE LA PROVÍNCIA DE MILÀ

ELS PAISATGES AGRARIS EN LES ÀREES METROPOLITANES ITALIANES

L'exemple del Parc Agrícola del Sud de Milà*

Là dove c'era l'erba ora c'è una città, e quella casa in mezzo al verde ormai dove sarà? (Allí on abans hi havia herba ara hi ha una ciutat, i aquesta casa al mig del camp on serà?)

Il ragazzo della Via Gluck, Adriano Celentano

1. Els anys de l'expansió urbanística

Durant la segona meitat del segle passat, Itàlia, igual que altres països europeus, ha viscut un intens procés d'urbanització que ha comportat rellevants transformacions territorials i socials i que ha afectat sobretot a les grans ciutats. N'hi ha prou amb pensar que a les dècades dels cinquanta i seixanta del segle XX Torí es va convertir en la ciutat «meridional» més gran d'Itàlia, gràcies als innumerables immigrants que hi anaven per tal de treballar a l'empresa Fiat.

Es va tractar d'una expansió urbanística i d'un creixement de la construcció caracteritzats pel caos i l'especulació, els resultats físics i visibles del qual es convertiran en l'ambient i el teló de fons de molta cinematografia italiana de la postguerra; els camps romans amb les seves barriades i els nous barris perifèrics de les pel·lícules de Pasolini o els paisatges del camp llombard, on s'insinuen les avantguardes de la què es convertiria dècades més tard en la ciutat infinita que va de Torí a Venècia, de les pel·lícules de De Sica i de Visconti. Un ambient perfectament reflectit en la bellíssima i intensa pel·lícula de Francesco Rosi *Li mani sulla città*, on es narra el saqueig de Nàpols durant el govern de l'alcalde armador Lauro. Aquest canvi profund del paisatge físic i humà de moltes realitats del país es convertirà en el tema etern protoecologista de la cançó popular italiana, *Il ragazzo della Via Gluck*, d'Adriano Celentano.

La urbanització implica la creació en gairebé totes les grans ciutats de barriades, assentaments il·legals que conviuen amb els nous barris perifèrics, de construcció popular, ubicats al llarg dels eixos viaris d'accés a la ciutat. El teixit territorial format pels camps, els petits centres urbans, els assentaments rurals, es veu d'aquesta forma alterat i englobat a l'interior d'un mosaic caòtic

i irracional. Gran part dels problemes relacionats amb les infraestructures i la logística que segueixen patint encara avui en dia les ciutats italianes, en particular la relació entre les perifèries i els centres urbans on encara es concentra la majoria de les funcions directives, són la conseqüència d'aquell creixement turbulent i sense regles. En els plans reguladors, els paisatges agraris italians, veritables palimpsests de les diferents fases de la civilització que han marcat Itàlia, les seves centuriacions i les seves xarxes d'explotacions en parceria, es converteixen en zones blanques a l'espera d'una edificació o en àrees on ubicar-hi les indústries insalubres. D'aquesta manera, no només es veuen alterats els caràcters estètics i formals de molts paisatges italians i la seva identitat històrica i cultural, sinó també la xarxa de relacions ecològiques que constitueix la seva estructura més profunda. Es posa en marxa així un procés progressiu de degradació de les àrees periurbanes que desembocarà en l'empobriment i en la pèrdua del seu patrimoni de biodiversitat i en formes de contaminació molt agressives, sobretot pel que fa als sistemes hidrogràfics fins a arribar a infectar i perjudicar les capes aquífères.

Les ciutats italianes es descobriran conseqüentment més pobres no només pel que fa a la seva qualitat formal i territorial, sinó també a la seva qualitat social, com a conseqüència de la carència de serveis i d'infraestructures urbanes, en particular d'espais i de zones verdes.

2. La nova demanda social de qualitat: paisatges agraris i parcs urbans

Es va assistir a una agressió del territori agreujada per un verdader buit legislatiu que es va perllongar durant més de vint anys. Caldria esperar fins a 1968, amb la introducció dels estàndards urbanístics, perquè el verd urbà es convertís en un dels temes de la planificació municipal. Va ser un verdader pas endavant, tot i que la cultura i la pràctica dels estàndards es va concentrar més en els aspectes quantitius, compensatoris i de

* Traduït de l'original italià.

rescabament com a remei a l'espantós dèficit d'estructures i de serveis per als ciutadans. Els paradigmes del jardí o de l'àrea destinada a instal·lacions esportives són els que imperen en els projectes d'espais verds d'ús públic. Caldrà esperar alguns anys, més concretament a les dècades dels setanta i els vuitanta del segle XX, per veure com les administracions municipals s'enfrontaven a les experiències més madures, globals i articulades, on la xarxa d'espais agrícoles periurbans o intersticials, de jardins històrics, de xarxes hidrogràfiques més que d'emergències físiques, es converteix en un component fonamental de les estratègies de planificació urbana. El sorgiment de demandes socials relatives a la dimensió pública i col·lectiva, als temes vinculats amb la qualitat de vida (des de la salut en els espais de treball fins a la vivibilitat de les ciutats), la renovació política conseqüent que assetjarà a moltes administracions italianes, conduirà a la difusió d'experiències de planificació urbana encaminades a la creació de parcs tant a escala municipal com supramunicipal.

La ciutat de Ferrara va triar una vasta zona agrícola d'un 1.200 hectàrees aproximadament i de vocació productiva (en aquell moment principalment blat de moro, blat i remolatxa, així com considerables àrees hortícoles) que s'estenia des del riu Po fins als límits septentrionals de la ciutat. L'objectiu consistia a mantenir la relació directa entre el camp i els límits existents des de finals del 1400. El projecte de destinar aquesta àrea a parc, que es recollia en la modificació general de 1977 al pla regulador, tenia una doble finalitat:

- A escala territorial, la possibilitat de determinar una relació positiva entre la ciutat i el camp, valorant la vocació agrícola de l'àrea i afavorint al mateix temps l'ús recreatiu, en concret a la zona més propera al riu.
- A escala urbana, la millora de la dotació d'equipaments i de serveis, ubicant a l'àrea contigua a la muralla instal·lacions esportives i per a la cultura i el temps lliure, dins d'un projecte orgànic i unitari.

Bolonya va desenvolupar la idea de parc de turons i de parc agrícola periurbà que utilitza la xarxa hidrogràfica com a element estratègic per al manteniment d'aquells espais oberts que interrompen el *continuum* edificat.

Florència, a partir de la recuperació del Parco delle Cascine, va intervenir al llarg del riu Arno amb una estratègia d'espais i dotacions públiques.

Aquestes són només algunes de les experiències que es van desenvolupar en aquells anys a les ciutats italianes i que ja anunciaven l'inici d'un procés de revaloració del paisatge agrari, el qual començava a deixar de ser un buit a l'espera de ser edificat. Es tracta d'una indicació significativa des del punt de vista social, cultural i de la pràctica projectiva que afectarà a algunes zones del país

Abstracció de l'anàlisi del paisatge com a mosaic pictòric dels elements que el componen

Font: Parco Agricolo Sud di Milano

més que a d'altres, sobretot a les localitzades al centre, i que desgraciadament no aconseguirà implicar a les ciutats meridionals que encara avui en dia es veuen afectades per fenòmens de construcció abusiva i d'agressió urbanística. N'hi ha prou amb pensar en l'àrea del Vesuvi, en la que va ser la Conca d'Oro (Conca d'Or) de Palerm, a la Vall dels Temples d'Agrigento o als paisatges agraris de la costa de Calàbria.

DELS PARCS AL SISTEMA: L'EXPERIÈNCIA DE LA REGIÓ DE LOMBARDIA

La metròpolis milanesa, amb més de cinc milions d'habitants distribuïts per un territori que s'estén entre la capital regional i els turons prealpins, representa amb tota seguretat una de les àrees on és més gran el repte de conservar àmbits de naturalitat difusa i elements del paisatge i fins i tot de la identitat territorial. Aquí la cobertura urbana segueix les directrius d'un model molt compacte, on els fenòmens d'expansió desproporcionada estan confinats en àmbits perifèrics mentre que —especialment en el sector nord de la ciutat— la urbanització del sòl arriba a superar el 70% del territori, amb els conseqüents i greus fenòmens de crisi ambiental que afecten a tots els grans compartiments ambientals: des del relatiu a les aigües, caracteritzat per una xarxa hidrogràfica de règim torrencial que és incapaç de suportar els enormes volums de refluents descarregats per milions d'usuaris civils i industrials, al relatiu a l'aire, particularment crític com

a conseqüència de l'orografia del nord d'Itàlia on les cadenes muntanyoses descriuen una barrera contínua i infranquejable per als vents i per a les corrents de superfície. I com és obvi les directrius urbanes i d'infraestructures, amb un accentuat disseny centrífug respecte a la ciutat de Milà, són obstacles enormes per a la connectivitat ecològica del territori.

Ja a la dècada dels anys setanta del segle XX, començarien a veure la llum a aquest territori les primeres experiències, particularment arriscades en alguns casos, de parcs regionals: a partir del Parco Regionale della Valle del Ticino, més de 90.000 hectàrees de territori sotmès a una planificació especial pensada per a tutelar el corredor fluvial més important del Nord d'Itàlia, que toca per l'oest l'àrea milanesa, acollint els boscs d'altiplà més important de la Planura del riu Po (principalment àrees de rouredes, carpins, oms i vernedes), però estenent-se també per un territori agrícola d'especial valor, caracteritzat per la presència d'arrossars. Immediatament després va ser el torn d'una llengua de terra molt agredida per l'avanç del ciment, que s'estén des de les portes de Milà cap al nord a través d'una antiga terrassa geològica d'origen fluvioglacial: es tracta del Parco delle Groane. Creat el 1976, aquest parc ocupa gairebé quatre mil hectàrees de boscs d'alzines i pins silvestres (conreats a l'època de Maria Teresa d'Àustria i posteriorment assilvestrats) amb grans clarianes àrides ocupades per valuosos bruguerars a peu de muntanya. Al sistema dels parcs regionals es va crear posteriorment un parc pròpiament urbà, el Parco Nord Milano, que avui en dia segueix sent a Itàlia una de les operacions més importants de recuperació me-

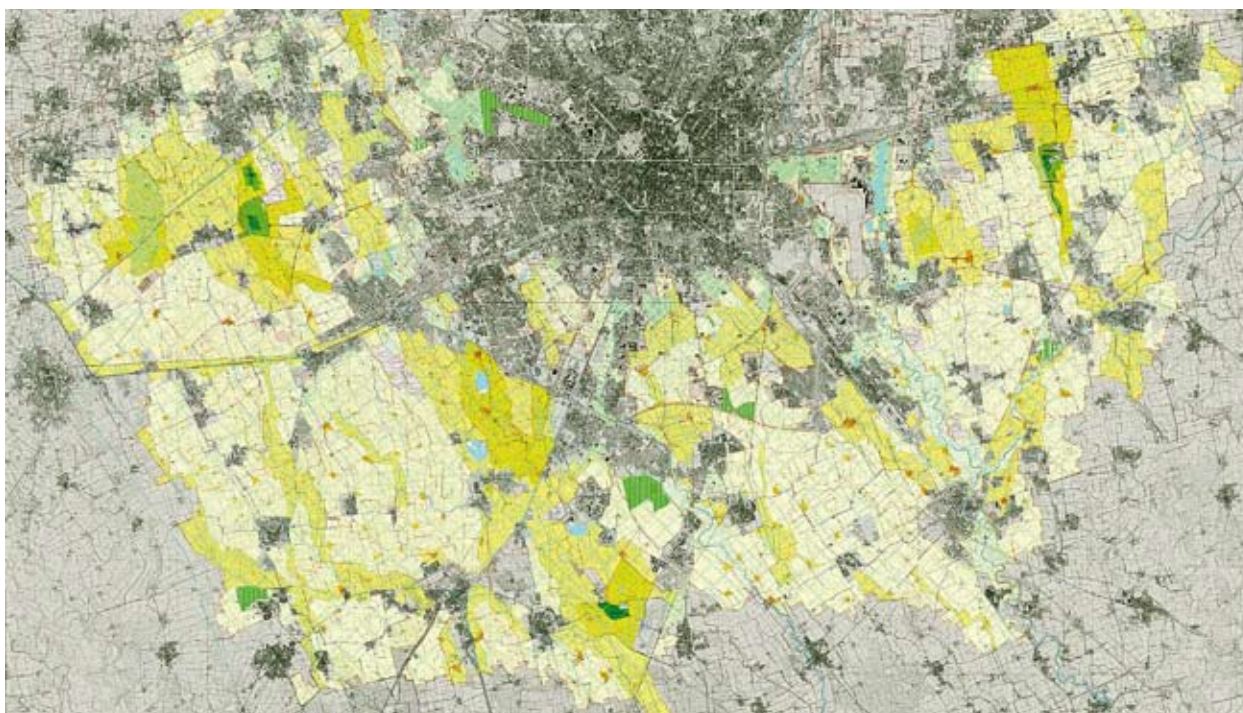
diambiental d'àrees industrials desusades al territori entre Milà, Sesto San Giovanni i Cinisello Balsamo, la petita Ruhr italiana.

EL PARCO AGRICOLO SUD DI MILANO

Amb tota seguretat, l'operació més valenta i innovadora va ser la que va desembocar en la inauguració del Parco Agricolo Sud di Milano. Aquest parc abraça, en realitat, tot el sector sud de la província de Milà, el menys agredit per l'avanç del formigó gràcies a una agricultura molt rendible, la qual, des de fa segles, es beneficia d'uns sòls molt fèrtils i rics en aigües minerals provinents dels brolladors, el cabal dels quals ja va ser regulat mitjançant obres de gran envergadura al principi de l'Edat Mitjana per les ordres monàstiques establertes en grans complexos abacials: les tres abadies cistercenques milaneses de Chiaravalle, Mirasole i Viboldone. Aquest parc s'estén al llarg de més de 50.000 hectàrees de sòls predominantment agrícoles pertanyents a gairebé 68 municipis, rics en brolladors i caracteritzats per una atapeïda xarxa de regadiu.

Es tracta d'un parc que entrellaça, en una experiència potser única en l'àmbit europeu, motius de salvaguarda i de tutela del territori amb la defensa d'una funció econòmica com seria l'agrícola que ha caracteritzat la història del desenvolupament d'aquesta àrea. Es tracta doncs d'un parc que ha de tenir en compte una demanda social cada vegada més àmplia i que busca espais oberts, utilitzables i rics en valors culturals, tot això en un context d'una àrea metropolitana que es troba entre les més desenvolupades del país.

Situació de l'àmbit territorial del Parco Agricolo Sud di Milano

Font: PTC. Piano Territoriale di Coordinamento. Provincia de Milano. Cartografia original E:1/10.000

[illegible]

38 / Papers 47 / ELS PAISATGES AGRARIS EN LES ÀREES METROPOLITANES ITALIANES

Al parc s'hi comptabilitzen 1.400 empreses agrícoles, on treballen unes 4.000 persones. L'àrea del parc es caracteritza per ser una de les zones d'agricultura més intensiva de tot el territori italià.

La cria de bovins i de porcs és l'activitat principal (pel que fa a la renda del producte) amb 305 ramaderies i una àrea utilitzada equivalent al 30% dels territoris agrícoles del parc. El cultiu més estès i característic de l'àrea és el dels cereals (43% del territori agrícola), després ve el de l'arròs (22%) i el prat (16%). També hi són presents, encara que en un percentatge inferior, el gira-sol, la soja, els conreus hortícoles, florals, els terrenys d'inundació artificial, els vivers, les pollancredes i les àrees de bosc.

La salvaguarda i la qualificació de les activitats d'agro-silvicultura és una de les principals claus de lectura del parc, d'aquí que entre els seus objectius s'hi trobi l'adopció de «mesures i iniciatives encaminades a recolzar la progressiva reducció de l'impacte ambiental de l'activitat agrícola, dirigint aquesta última cap a pràctiques agronòmiques més compatibles amb la salvaguarda del medi ambient», com l'agricultura biològica.

El parc ocupa una superfície aproximada de 46.300 hectàrees d'ús agrícola; els territoris agrícoles s'estenen de forma discontinua dins dels límits del parc i s'alternen amb unes 19.000 hectàrees de territori urbanitzat.

EL PAISATGE CULTURAL

El Parco Agricolo Sud di Milano representa així mateix un recurs cultural. Allí hi trobem edificis de valor arquitectònic i històric distribuïts per racons poc coneguts del territori. Testimonis de la forma de treballar i de viure de la civilització llauradora, les cases i els edificis apareixen en el silenci del camp, circumdats per una xarxa de vies rurals, de camins de sirga dels canals, de carrils per a bicicletes (realitzats i en fase de realització), reguerons, canals, comportes i brolladors. Sorgeixen les abadies, testimonis de l'obra de sanejament portada a terme per les ordres monàstiques de Chiaravalle (ordre Cistercenca), de Mirasole i de Viboldone (ordre dels Humiliats).

Altres estructures romanen submergides entre els arrossars i els terrenys sotmesos a inundació. En diverses tipologies de béns monumentals presents a les terres baixes milaneses és possible descobrir i valorar un riquíssim patrimoni.

La presència de castells testifica la vida al territori en els temps de les famílies Visconti i Sforza; en els segles successius, algunes d'aquestes construccions servien per a controlar els camps i els treballs agrícoles. Especial esment mereixen els castells de la família Visconti de Binasco, Cusago i Melegnano, a més dels ubicats a

La xarxa hidrològica és una part molt significativa del patrimoni paisatgístic del Parco Agricolo Sud di Milano

Font: Fabio Renzi

Cassino Scanasio (segle XIV), Locate i Peschiera (XV), Buccinasco i Macconago (XVI), Rocca Brivio (XVII). Les viles situades als voltants de Milà, que amb freqüència s'estenien al llarg dels canals d'aigua o *navigli*, van ser els llocs de festa o de caça de la noblesa milanesa dels segles XVII i XIX.

Al costat dels testimonis més nobles del passat hi trobem, amb la genuïna bellesa d'un origen més humil i concret, les hisendes agrícoles, les *cascine* (alqueries típiques de la planura del Po) i els nuclis de valor, amb el patrimoni annex de neveres per a la conservació dels aliments, les petites capelles i els molins.

Entre aquestes alqueries s'alcen els complexos agrícoles fortificats de Carpiano, Fagnano, Gudo Visconti, Tolcinasco, Settala, Coazzano i els nuclis rurals de Cascina, Resenterio, Selvanesco, Conigo, Cassinetta, Bagnolo, Sarmazzano, i també les antigues alqueries (*cascinali*) amb molins d'aspes com les de Bazzanella, Vione, Gudo Gambaredo; les antigues estructures agrícoles amb portals dotats de torres com en Dresano, Locate, Zivido; les alqueries que encara mostren les estructures del seu origen monàstic com a Colturano, Gaggiano-Vigano, Mediglia, Tribiano; els interessants exemples d'alqueries del segle XIX d'estil neogòtic de Cisliano, Rozzano i Zibido. En fi, també valdria la pena esmentar les cases de camp de Bareggino, Corbetta, Gaggiano, Trenzanesio, Vittuone.

Existeix així mateix un nombre important d'elements arquitectònics que, si bé no posseeixen un valor absolut, són, no obstant, interessants testimonis d'arqueologia rural i de cultura material que haurien de mantenir-se i valorar-se com a memòries històriques del sistema productiu passat.

La recuperació dels béns arquitectònics i monumentals per a un ús apropiat al seu origen, és una gran oportunitat per al parc. Ja s'han portat a terme alguns exemples significatius de recuperació d'alqueries i d'altres obres vinculades a la tradició agrícola; prenguem com a exemples la nevera de Cornaredo, els museus agrícoles d'Albairate i de San Giuliano, les reestructuracions d'alqueries d'Albairate, Assago, Buccinasco, Milà i Rozzano, transformades en centres per a exposicions i culturals. En un parc agrícola, les estructures d'origen llaurador relacionades amb l'arquitectura rural denominada menor són un recurs important per al gaudi cultural, educatiu i recreatiu.

El desenvolupament d'un turisme rural senzill i compatible amb l'ambient (educació agroambiental, venda directa de productes típics, repòs com als antics hostals dels afores, recorreguts didàctics pel paisatge tradicional rural) representa una via important per a la revitalització i la valoració del patrimoni arquitectònic rural.

EL PAISATGE NATURAL

El parc del cinturó de Milà compta amb una major extensió d'àrees agrícoles respecte a les àrees forestals.

Al principi, una compacta coberta forestal formada essencialment d'alzinars mixts d'alzina blanca i de carpí blanc, de til·lers, d'oms, de freixes, d'aurons campestres i de cirerers substituïa l'actual uniformitat agrària del paisatge.

També estaven molt difosos els àmbits fluvials: els baixos i els meandres del Lambro i d'altres cursos d'aigua, les zones d'aflorament de la capa (molt poc per sota del nivell del sòl en algunes àrees de la planura), els brolladors i les àrees pantanoses albergaven la vegetació típica de les zones humides, amb alisos negres, pollancre i salzes, canyars i jonqueres, creant un ecosistema ric i capaç d'acollir animals molt valuosos (agrons, rapinyaires, cigonyes, garsetes, oques salvatges, martinets i altres aus pròpies de les zones humides, a més d'espècies ja desaparegudes com la llúdria, el castor, el llop, l'ós, el cérvol).

S'ha mantingut de totes maneres una sèrie d'àrees verdes d'interès natural disseminada pel territori de les terres baixes del Po per tal de donar testimoni d'una riquesa natural única i irreplicable.

A l'interior d'aquestes àrees els brolladors han exercit un paper realment important. Els brolladors són emersions d'aigua que aflora per allà on la capa troba estrats argilosos impermeables que li permeten sortir a la superfície.

La protecció i gestió dels boscos periurbans, una de les característiques del Parco Agricolo Sud di Milano

Font: Fabio Renzi

L'aigua brolla formant un brollador, o bé una font a partir de la que s'origina allò que anomenem cap del brollador. A les vores del cap del brollador s'hi desenvolupa una vegetació rica i luxuriant que crea al seu torn un petit oasi de naturalesa al bell mig del camp.

El parc delimita algunes zones de salvaguarda específica dels recursos naturals més preuats. Es consideren reserves naturals el Fontanile Nuovo (Bareggio), les Sorgenti della Muzzetta (Roine) i l'Oasi di Lacchiarella. També hi ha àrees de tutela i valoració paisatgística on l'agricultura i la naturalesa s'integren per tal de formar el característic paisatge de planura. Es tracta d'un paisatge en què és central el paper de les tanques i les arbredes (pensem en l'àrea occidental del parc al voltant dels municipis de Cusago, Cislano, Bareggio i Vittuone), dels conreus tradicionals (l'arròs, els terrenys d'inundació, els prats), de la congelació de terres (pràctica en què es deixa en repòs els camps, instituïda i subvencionada per la Unió Europea per tal de limitar l'excés de producció agrícola i afavorir, entre altres coses, la formació d'àrees de refugi per a la fauna salvatge).

A les altres zones d'interès natural s'hi han incentivat intervencions de naturalització del territori per la presència de boscos i zones humides: els boscos de Cusago, Riazolo, del Carengione i els humidals del Lamberin di Opera, de Pasturago di Vernate i de Paullo en són alguns dels exemples més significatius des del punt de vista científic i com a testimoni de l'evolució de la vegetació. Així mateix, es fomenta la utilització de tècniques agrícoles més compatibles amb la riquesa i la biodiversitat de l'ecosistema, com poden ser les pròpies de l'agricultura biològica, i d'intervencions de naturalització de les franges paral·leles de vegetació presents als cursos dels rius (fins i tot a través d'intervencions d'enginyeria naturalista).

L'EXPERIÈNCIA DEL BOSC A LA CIUTAT I DEL PARCO DELLE CAVE

El Parco delle Cave al cinturó oest de Milà i l'àrea del Bosc a la ciutat abracen una superfície superior als 2 milions de metres quadrats dins del Parco Agricolo Sud di Milano.

Gràcies al pla de requalificació presentat en 1997, el Parco delle Cave ha passat d'una superfície inicial de 33 hectàrees a les 110 actuals. El Bosc a la ciutat, l'extensió de la qual supera les 80 hectàrees, és un dels primers exemples de reforestació urbana realitzats a Itàlia i va nàixer en 1986 d'una experiència de voluntariat de l'associació ecologista Itàlia Nostra.

També per aquest motiu va aconseguir l'important reconeixement «Tresor de la Humanitat / Unesco» que concedeixen els clubs Unesco als emplaçaments amb un particular interès natural, cultural i social que són protegits i recuperats amb la plena col·laboració i participació de les comunitats locals. Malgrat l'extraordinari èxit i els acreditats reconeixements, en l'actualitat, aquesta valuosa àrea verda urbana està amenaçada per noves pressions urbanístiques.

LA PLANIFICACIÓ

A través del Pla Territorial de Coordinació (PTC), el Parco Agricolo Sud di Milano ha identificat diverses «tipologies» de territori, o zones:

- a. Territoris agrícoles del cinturó metropolità i espais verds del cinturó urbà. Es tracta d'àrees amb vocació agrícola més properes a la ciutat: l'activitat agrícola es preserva mitjançant una gestió del territori que evita la instal·lació de noves infraestructures i edificacions que condueixin a una fragmentació de les àrees agrícoles i a una alteració del patrimoni constructiu rural (amb excepció de les transformacions amb finalitats agroturístiques).
- b. Reserves naturals del Fontanile Nuovo, de les Sorgenti della Muzzetta, del Bosco de Cusago i de l'Oasi di Lacchiarella. Són les àrees naturals més valuoses del parc.
- c. Zones de tutelatge i valoració paisatgística. Es tracta d'una zona on l'agricultura assumeix una particular importància per la caracterització del paisatge: s'incen-tiven els conreus tradicionals, la congelació de terres, la millora de marges i arbredes. Estan equipades per a l'ús cultural, recreatiu i esportiu. Aquestes zones inclouen les subzones «parcs d'interès local existents o projectats», «equipaments i complexos esportius i recreatius existents o projectats», «pedreres tanca-des» de transició entre les àrees externes al parc i els territoris agrícoles del cinturó metropolità.

En compatibilitat amb el desenvolupament de l'activitat agrícola, en aquesta zona també es proposa la realització d'intervencions encaminades a l'ús cultural, recreatiu i esportiu del parc.

- d. Àrees d'explotació de pedreres i amb un vincle (i en risc) arqueològic. L'activitat en aquestes àrees està regulada per les disposicions del pla de pedreres provincial i per la llei relativa al vincle arqueològic.

PROJECTES PER AL PARCO AGRICOLO SUD DI MILANO

En l'àmbit de l'Acord Marc del 2002 entre el Ministeri de Medi Ambient, el Ministeri del Tresor, del Balanç i de la Programació Econòmica i el govern de la regió de Llombardia, s'han facilitat fons per a realitzar intervencions a les àrees protegides regionals, encaminades a l'adquisició de zones amb valor natural, a projectes de requalificació, a estudis de la fauna i ambientals dirigits a generar relacions i plans de gestió per a la conservació dels hàbitats i de les espècies.

Entre les intervencions previstes, les entitats de gestió del parc i el govern de la regió de Llombardia han acordat les línies guia i els objectius del projecte denominat Intervencions de requalificació ambiental – Reforestació i requalificació de la flora al Parco Agricolo Sud di Milano. Durant la redacció del projecte preliminar es va contactar amb 61 municipis del parc, perquè col·laboressin cedint l'ús d'àrees de propietat municipal o de gestió municipal, on portar a terme dites intervencions.

Els objectius del projecte, pactats amb el govern de la Regió de la Llombardia, estan relacionats amb:

- a. La reforestació d'àrees ermes i amb la requalificació de la flora d'àrees forestals ja existents. Les espècies vegetals a ser trasplantades van ser escollides pels tècnics del parc, de l'ERSAF³ i del Centro Regionale per la Flora Autoctona (Centre Regional per a la Flora Autòctona), que col·labora en el projecte, entre les plantes autòctones dels boscs de planura llombards.
- b. La creació de dos pols per tal de promoure la didàctica ambiental i l'ús natural al llac de Basiglio i el Parco dei Fontanili de Rho.
- c. L'enfortiment i la requalificació dels corredors ecològics del parc. Durant els treballs per a la predisposició del projecte definitiu-executiu, es va redactar la llista de les espècies arbòries, arbustives i herbàcies autòctones que s'havien de fer servir en les intervencions de renaturalització. Pel que fa als criteris d'elecció, es van tenir en compte, a més de les consideracions purament fitogeogràfiques, excloent *a priori* totes les espècies no autòctones de les terres baixes de la planura del Po, les característiques ecològiques d'estació de les àrees de projecte, així com la facilitat d'arrelament i la disponibilitat del Centro per la Flora Autoctona per tal de d'assajar, basant-se en l'experiència passada, experiments en el conreu, en particular pel que fa a les plantes herbàcies.

DEL SISTEMA DELS PARCS A LA XARXA ECOLÒGICA DE LA PROVÍNCIA DE MILÀ

L'últim pla que va veure la llum al si del projecte de recuperació paisatgístic de la metròpolis va ser el dels dorsals

³ Ens regional per a l'agricultura i els boscs. (N. de la T.)

verds: corredors ecològics concebuts amb l'objectiu de recuperar el vincle amb la naturalesa al cor de la metròpolis, retallant espais entre àrees urbanes i grans eixos d'infraestructures. La construcció de la dorsal verda exigeix una enorme implicació dels municipis, a través de la institució de parcs locals d'interès supramunicipal.

Aquest tipus de parcs, previstos únicament per la legislació regional llombarda, són àrees que es creen des de baix, a partir d'iniciatives d'ajuntaments que s'han de coordinar entre si per tal de salvaguardar urbanísticament el territori. Només a la província de Milà ja s'han creat 17 parcs supramunicipals (70 en tota la regió de Llombardia) i molts d'aquests parcs són efectivament àrees residuals de l'avanç urbà, amb freqüència mancats d'au-

tèntics valors naturals, però dignes de protecció com a pilars de la xarxa ecològica projectada per la província de Milà: no es tracta tant de protegir els ambients naturals sinó de reconstruir un teixit natural que ha anat perdent-se al llarg de dècades de caòtica ocupació del sòl, de crear una nova naturalesa a la metròpolis. En aquest sentit, ja comencen a entreveure's iniciatives que, a part de l'activació institucional, exigeixen la implicació de la societat civil, de les associacions i dels ciutadans; ja han sorgit nous boscs al nord de Milà, gràcies així mateix al treball de voluntaris, d'escolars, de grups de jubilats, sovint coordinats i animats per associacions com, per exemple i en primer lloc, els cercles de Legambiente (associació ecologista).